

AGENDA

1. Tentoonstelling

Onder de benaming „Technisch leer” is in het Nederlands Leder- en schoenenmuseum te Waalwijk een expositie te bezichtigen over de technische toepassing van leer. Te denken hierbij valt aan toepassingen in productieprocessen uit het verleden, zoals de bekende drijfriemen van leer, zoals deze op grote schaal werden gebruikt bij de overbrenging van door stoommachines opgewekte energie op de drijfassen in de fabrieken. Andere specifieke toepassingen zijn onder meer fietszadels, veerbanden voor koetsen, blaasbalgen en leren scharnieren.

De tentoonstelling loopt tot en met 5 april 1992.

Adres: Elzenweg 25 (tel. 04160-32738).

2. Lezing

Op dinsdag 14 april zal door Ir. W. J. Wolff, voorzitter van de Stichting Historie der Techniek, een lezing worden gehouden over het lopende studieproject met betrekking tot de techniekhistorie en de geschiedenis van de industrialisatie in Nederland in de 19e eeuw. Aan de orde zullen komen de opzet en werkwijze van dit project met aanvullend een aantal cases.

Plaats: Musis Sacrem, Arnhem (Singelzaal).

Tijd: 20.00 uur.

Aanmelding: door middel van overmaking van f 5,- op giro nr. 943339 t.n.v. penningmeester Regio Gelderland van het KIVI, onder vermelding van „Avondlezing Ir. Wolff”.

3. Studiedag watertorens Utrecht

Op dit moment wordt de laatste hand gelegd aan de voorbereiding van een studiedag over watertorens, georganiseerd door het Waterleidingbedrijf Midden-Nederland, de provincie Utrecht en de Nederlandse Watertoren Stichting.

De globale opzet van de studiedag, te houden op 21 mei 1992, is als volgt:

ochtend: lezingen;

middag: excursie.

De studiedag wordt besloten met de presentatie van een boekje over watertorens in de provincie Utrecht.

Voor verdere informatie: sekretariaat N.W.S.

4. Tentoonstellingsagenda Duitsland

* „Hobelknecht und Späne”: een wisseltentoonstelling over werk en gereedschappen van de ambachtelijke schrijnwerker in het Westfaals Industriemuseum in Hagen.

Duur: juni 1991 tot eind 1992.

* „Historische Industriearchitectur”: fotografiewerk van Manfred Hamm. Reizende tentoonstelling, te bezichtigen in:

- Duisburg: Kulturgesch. Museum, van 15-2-1992 tot 1-4-1992.

- Engelskirchen: Rhein. Industriemuseum, van 1-5-1992 tot 1-7-1992.

* „Die Nadelproduktion, Anwendung”: reizende tentoonstelling over de productie en het gebruik van naalden in industrie, huishouding en hobby.

Te bezichtigen in:

- Unna: Hellweg-Museum, van 16-2-'92 tot 29-3-'92.

- Vreden: Hamalandmuseum, van 5-4-'92 tot 3-6-'92.

- Hilchenbach: Stadt. Museum, van 10-6-1992 tot 19-7-1992.

* *Westfälische Strasse der Technikmuseen.*

Het Landesverkehrsverband Westfalen, Friedensplatz 3, 4600 Dortmund-1, geeft een brochure uit met een aantal museumroutes in Westfalen. Een route is geheel gewijd aan industrie en techniek.

De brochure „Ferienstrassen in Westfalen” en de bijbehorende wegenkaart „Ankommen in Westfalen” zijn gratis verkrijgbaar aan bovengenoemd adres.

5. Documentaire industrieel erfgoed

Op vrijdag 13 maart zendt de NOS de documentaire van de Amsterdamse cineaste Digna Sinke „Niets voor de eeuwigheid” uit. De film is met subsidie van WVC gemaakt in 1989 en is bedoeld om een beeld te geven van de industriële archeologie in Nederland. In de film wordt op boeiende wijze met fraaie beelden aandacht geschonken aan het industrieel erfgoed van Nederland en de daarmee samenhangende behoudsproblematiek van dit erfgoed.

6. Meppel

Het Grafisch Museum Drenthe organiseert van 29 februari tot 8 maart een „Steendrukweek”. In deze week wordt aandacht geschonken aan de steendruktechniek, ook wel lithografie genaamd. Doordat deze techniek bijna niet meer wordt toegepast, dreigt dit ambacht te verdwijnen. Tijdens deze week zullen demonstraties steendrukken worden gegeven.

Inl.: Grafisch Museum Drenthe

Kleine Oever 11

7941 BK Meppel (tel. 05220-58259)

7. Excursie voormalige DDR

De door het KIVI in samenwerking met „Voyage and Culture” georganiseerde industrieel-archeologische excursie naar de voormalige DDR in april 1992 is inmiddels volgeboekt. Naar aanleiding van deze grote respons zal een tweede excursie worden georganiseerd van 2 tot 9 november 1992 met een identiek programma. Geïnteresseerden kunnen zich hiervoor aanmelden bij:

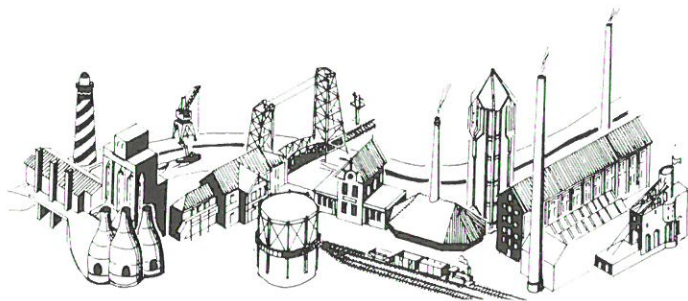
„Voyage and Culture”

2e Weteringplantsoen

1017 ZD Amsterdam

Secr.: dhr. P. Vigeveno (tel. 020-6230327)

COLOFON

Industria

Nieuwsbrief van de bij de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties. De nieuwsbrief verschijnt vijfmaal per jaar.

Industria is een uitgave onder redactie van:

Prof. ir. J. Oosterhoff

W. F. Jansen Wz.

A. J. Klut

Dit tweede nummer is samengesteld door M. N. M. Overbeek, in opdracht van en in samenwerking met het bestuur van de Stichting FIEN:

Drs. P. Nijhof	- voorzitter
C. H. R. T. Weevers	- sekretaris
A. J. Barnard	- penningmeester
P. J. M. Rutten	- plv. voorzitter
M. N. M. Overbeek	- lid

Deze uitgave is tot stand gekomen door de welwillende medewerking van het Prins Bernhard Fonds.

Redactie-adres: Industria, p/a C. H. R. T. Weevers, Zomervaart 206f, 2033 DN Haarlem.

Abonnementenopgave: door overmaking van f 25,- voor de eerste vijf nummers op bankrek.nr. 32.49.80.108, of op girorek.nr. 812263 van de Rabobank te Hardenberg, ten name van Stichting FIEN, Nieuwsbrief Industria, Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg.

Aangesloten organisaties per 14 december 1991

- Groninger Stichting Monumenten van Bedrijf en Techniek
- Vereniging voor Industriële Archeologie van Friesland
- Stichting Genootschap Industrieel Archeologisch Geïnteresseerden
- Stichting Hengelo's Educatief Industrie Museum
- Monumentenstichting Baet en Borgh
- Werkgroep Industriële Archeologie Utrecht
- Stichting Bedrijfsmonumenten Midden-Holland
- Vereniging Industriële Archeologie Amsterdam
- Werkgroep Industrieel Erfgoed Kennemerland
- Stichting Industrieel Erfgoed Leiden
- Haagse Werkgroep voor Monumenten van Bedrijf en Techniek
- Werkgroep Industriële Archeologie Delft en Delfland
- Stichting Industrieel Erfgoed Rijnmond
- Werkgroep Industriële Archeologie Rijnmond
- Stichting Technische Restauraties Rijnmond
- Vereniging voor Industriële Archeologie Zuid-Holland-Zuid
- Werkgroep Industriële Archeologie Zeeuwse Culturele Raad
- Stichting tot Behoud van Monumenten Bedrijf en Techniek in het Zuiden van Nederland
- Stichting „Het Behouden Erfgoed”
- Werkgroep Industriële Archeologie Maastricht
- Werkgroep Industriële Archeologie van de Steen- en pannbakkerij
- Sectie Technische en Transportmusea van de Nederlandse Museum Vereniging

- De Nederlandse Gemalen Stichting
- Commissie Industrieel Erfgoed Vlaardingen
- Stichting Technische Historische Verzamelingen
- Tramweg Stichting
- Nederlandse Smalspoor Stichting
- Stichting Europese Kunst en Industrie
- Commissie „Geschiedenis van het Beton” (Betonver.)
- Werkgroep Geschiedenis van de Bouwtechniek
- Werkgroep Industrieel Erfgoed Achterhoek en Lijmers
- Vereniging tot Behoud van Monumenten van Bedrijf en Techniek Zaanstreek
- Staalbouwkundig Genootschap Commissie Erfgoed IJzer en Staal
- Nederlandse Watertoren Stichting
- Koninklijk Instituut van Ingenieurs, afd. gesch. techiek
- Histechnica
- Werkgroep Industriële Archeologie Breda
- Stichting Noordnederlandse Museum Spoorbaan
- Vereniging Rijdend Elektrisch Tram Museum Amsterdam
- Werkgroep Industrieel Erfgoed Overijssel i.o.

BERICHTEN

GRONINGEN

Nieuwolda: de Stichting Nieuwolda heeft plannen het oude gemaal „Weerdijk” bij de Scheve Klap te restaureren en als toeristische attractie te promoten.

Een eerste onderzoek wees uit dat de restauratiekosten van het gemaal neerkomen op één miljoen gulden. Aan de Grontmij is opdracht gegeven een onderzoek te verrichten naar de haalbaarheid van het projekt. De Stichting Nieuwolda exploiteert al een ander stoomgemaal, het museumgemaal „De Hoogte”.

DRENTHE

Zwinderen: de laatste overgebleven ijzeren ophaalbrug over het kanaal Coevorden-Zwinderen is onlangs door het waterschap opgeknapt, evenals de nabijgelegen schutsluis. Alle overige ophaalbruggen in dit voor de scheepvaart gesloten kanaal zijn vervangen door betonnen exemplaren.

Veenoord-Nieuw Amsterdam: de kansen voor het behoud van het NS-station Nieuw Amsterdam zijn minimaal geworden. Sinds NS de status van het station heeft gedegradeerd tot halte en de kaartverkoop aan het station heeft gestaakt, staat het station leeg en wordt met afbraak bedreigd.

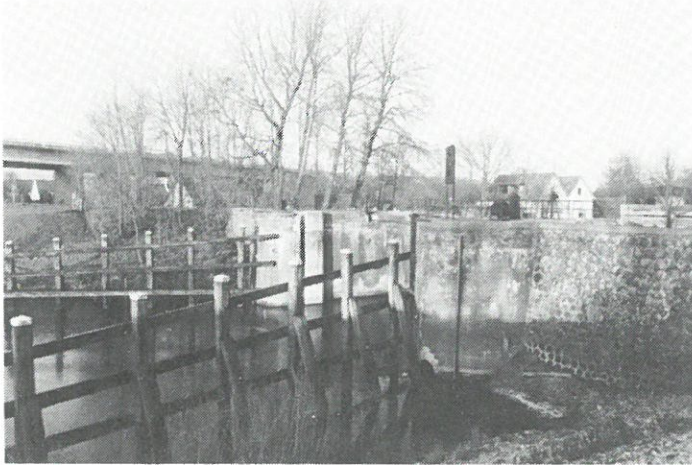

Veenoord-Nieuw Amsterdam - Station N.S.

Een eventuele herbestemming voor het uit 1906 daterende station (ontworpen door architect J. Cuypers voor de Noord Ooster Lokaal Spoorwegmaatschappij) in de vorm van wooneenheden lijkt definitief onhaalbaar geworden, gezien de noodzakelijke hoge investeringen.

OVERIJSEL

Zwolle: vanaf najaar 1991 wordt door een Japanse ingenieursfirma gewerkt aan de uitvoering van een groot-scheeps renovatieproject aan de uit 1875 daterende Katerveersluizen, gelegen aan de monding van de Willemsvaart in de IJssel.

Zwolle - katerveersluizen.

Met behulp van speciale geruisloze heilapparatuur wordt in de drooggelegde buitensluis een nieuwe fundering aangebracht voor een nieuw aan te leggen afwateringsgemaal. De speciale hydraulische heitechniek zorgt ervoor dat de monumentale sluiswanden onbeschadigd het karwei overleven.

Deventer: de ruïneuze magazijnen van het voormalige staalbedrijf „Werle” aan de Handelskade zullen binnenkort worden gesloopt, om plaats te maken voor de vestiging van een HBO-opleiding. Behoud van enkele oude magazijnen (onder meer gebouwd in een neo-renaïssancestijl) is volgens de gemeente onhaalbaar, gezien de slechte staat van onderhoud en de ernstig verontreinigde ondergrond.

Nieuwleusen: voor de niet meer in gebruik zijnde watertoren uit de jaren '30 bij de Lichtmis zijn plannen in de maak voor een herbestemming. Gedacht wordt onder andere aan vestiging van het Nationale Politieuseum in de toren of een recreatieve bestemming. Beide opties zijn onlangs door de provincie Overijssel afgewezen op planologische gronden. Als alternatief wordt nu gekeken naar de mogelijkheid van een permanent bedrijfspresentatiecentrum voor Noord- en Oost-Nederland.

GELDERLAND

Arnhem: de gemeente Arnhem gaat plannen ontwikkelen voor de herinrichting van het uiterwaardgebied aan de zuidelijke Rijnsoever. Tegen het jaar 2000 zal hier een groot natuurpark zijn poorten moeten openen voor de recreant. Voor de nu nog centraal in het gebied gesitueerde Eldense steenfabriek wordt gezocht naar potentiële geldschieters voor de restauratie van het complex. Volgens het Monumenten Adviesbureau in Arnhem is de steenoven van sociaal-culturele waarde voor de stad

Arnhem. Na de oprichting van de fabriek in 1874 heeft de fabriek voornamelijk geproduceerd voor de stadsuitbreidingen in Arnhem in de 19e eeuw. De fabriek beëindigde de productie in 1982.

UTRECHT

Utrecht: een markante herinnering aan het industriële verleden van Utrecht vormt de ijzeren hijskraan aan de Weerdsingel, in de 19e eeuw gebouwd voor het laden van meelzakken. De gemeente wil f 50.000,- uittrekken voor een opknapbeurt van dit industrieel-archeologische kleinood.

NOORD-HOLLAND

Amsterdam: voor de gebouwen van de voormalige Westergasfabriek aan de Haarlemmertrekvaart wordt een nieuwe bestemming gezocht nu de huidige gebruiker, het GEB, er eind 1992 uit vertrekt. De markante gebouwen, ontworpen door architect Gosschalk, liggen op een omvangrijk terrein dat in de optiek van de deelraad Westerpark een recreatieve bestemming zal krijgen. De meest karakteristieke gebouwen van het complex, waaronder de gashouder en de zuiveringshallen, zullen een aangepaste herbestemming moeten krijgen. De deelraad Westerpark heeft hiertoe een publieke prijsvraag uitgeschreven voor de bewoners van Oud-West. In 1993 zal een definitief plan op basis van de inzendingen worden uitgewerkt.

Amsterdam - gasfabriek.

Amsterdam: de restauratie en verbouw van de 84 monumentale entrepôtpakhuizen zijn bekroond met het diploma van verdienste van Europa Nostra, de Europese federatie van monumentenorganisaties. De pakhuizen uit de periode 1708-1829 zijn tot een woningwetcomplex omgevormd volgens de plannen van de architecten J. en A. van Stigt.

Halfweg: na 129 jaar zal een stuk industriële historie voorgoed verleden tijd zijn voor Halfweg: de suikerfabriek, onder andere bekend van de TV-serie „De Fabriek”, zal als gevolg van reorganisatie binnen het CSM-concern gesloten worden. De gemeente Haarlemmerlie-de zal trachten enkele karakteristieke onderdelen van het complex te behouden. Dit geldt met name voor het uit 1644 daterende huis Zwanenburg, waarin in 1863 begonnen is met de suikerfabricage.

Wormer: waterschap „De Waterlanden” onderneemt pogingen het oude stoomgemaal „Ceres” aan de Veer-

Interessant voor belangstellenden in de historie van het openbaar vervoer in Rotterdam en omstreken, maar met geringe diepgang, getuige de beperkte onderschriften bij de foto's.

Doremalen, H. van: *Nederlands Textielmuseum; fabriek in bedrijf*. Den Haag, SDU, 1991. 92 blz.; geïll. (kleine monumentenreeks). ISBN 9012065550. f 22,50.

In deze uitstekend vormgegeven reeks is nu een deeltje gewijd aan de lokatie van het Nederlands textielmuseum in Tilburg, sinds enige jaren gehuisvest in het fabriekscomplex van de fa. Mommers & Co. In dit boekje wordt ingegaan op de historische ontwikkeling van de fa. Mommers (gestart in 1862 in Goirle) en de uitbreidingen van het complex door de jaren heen. Naast een beschrijving van het restauratieproces is er aandacht geschonken aan de produktiemethode van wol. Een uitgebreide literatuurlijst besluit het boekje.

Kok, J.: *Sporen door Apeldoorn; de ontwikkeling van het verkeer over rails in Centraal Nederland*. Kruiningen, drukkerij Van der Peyl, 1991. 192 blz.; geïll.; plgr. ISBN 9073975026. f 27,50.

In ca. tien hoofdstukken schetst de auteur een beeld van de geschiedenis van alle vormen van openbaar vervoer, die in Apeldoorn en omstreken geëxploiteerd zijn door de jaren. Behalve de spoorlijn Amersfoort-Deventer en de inmiddels opgeheven lijnen naar Hattum en Dieren komen ook aan bod de paardetram, de lijn naar radio Kootwijk, de militaire smalspoorlijnen en de autobusdiensten.

Bevat veel historisch fotomateriaal, het kaartmateriaal is van mindere kwaliteit.

Bakker, M.: *Boterbereiding in de late negentiende eeuw*. Zutphen, Walburg Pers/Stichting Historie der Techniek, 1991. f 24,-.

In dit boekwerkje wordt de ontwikkeling beschreven van de boterbereiding in Friesland vanuit een puur ambachtelijk handwerk tot een geïndustrialiseerd proces. Aanleiding tot deze ontwikkeling ca. 1880 was de wisselende kwaliteit van de handvaardig geproduceerde boter en de toenemende concurrentie van kwalitatief betere producten uit het buitenland (Denemarken).

In Friesland werden nieuwe technieken bij de boterfabricage voor het eerst in 1880 bij de „Leeuwarder Melkinrichting” toegepast. Speerpunt in de nieuwe technologie vormde de z.g. centrifugetechniek voor het scheiden van melk en room.

IN DE AANBIEDING

De rubriek Literatuursignalering zal van tijd tot tijd worden aangevuld met het onderdeel „In de aanbieding”, waarbij de schijnwerper wordt gericht op publicaties die in de boekhandel met korting verkrijgbaar zijn.

Emons, H. H. en H. H. Walter: *Alte Salinen in Mitteleuropa*. Leipzig, VEB, 1988. 179 blz.; geïll. ISBN 33420-03529. f 14,90.

Jarenlang veldwerk en literatuur- en archiefonderzoek door beide auteurs hebben geleid tot een rijk geïllustreerd, gebonden overzichtswerk van de historie en de industriële archeologie van de zoutwinning- en zoutver-

werking in Europa. Nog net door de voormalige DDR uitgegeven is ook de druktechnische uitvoering opvallend goed. Opmerkelijk, dat dit standaardwerk bijna te koop bij De Slegte ligt in diverse steden.

Pottgiesser, H.: *Eisenbahnbrücken aus zwei Jahrhunderten*. Basel, Birkhauser Verlag, 1985. 319 blz.; geïll. ISBN 3764316772. f 29,90.

Op een fors oblong-formaat van 26,5 x 24 cm wordt in dit zeer veelzijdig, technisch goed geïllustreerde standaardwerk een prettig overzicht geboden van de ontwikkeling, constructie, materiaalgebruik en typologie van de spoorwegbruggen over de hele wereld. Een verademing tussen de vele andere spoorwegboeken bij De Slegte.

Pater, B. C. de (red.) e.a.: *Nederland in delen. Een regionale geografie*. Houten, De Haan/Unieboek, 1989. 335 en 332 blz.; geïll. ISBN 902694447. Van f 199,- voor f 59,90.

Ons land kent een rijke traditie van standaardwerken op het gebied van de regionale geografische beschrijving, waarvan dit de meest recente versie is. De twee kloeke, gebonden delen bieden naast een algemene inleiding 46 hoofdstukken met regio-beschrijvingen, rijk geïllustreerd. Dat een dergelijk standaardwerk zo snel bij vele boekhandels in de aanbieding ligt, is waarschijnlijk te wijten aan de onevenwichtigheid van tal van bijdragen van uiteenlopende auteurs. Voor industrieel-archeologen niettemin een aanrader, mede gelet op de prijs.

Klerk, A. P. de, e.a.: *Historische geografie in meervoud*. Utrecht, Matrijs, 1984. 223 blz.; geïll. ISBN 9070482150. Van f 39,40 voor f 14,90 (bij Steven Sterk, Utrecht).

Van de twaalf wetenschappelijke artikelen zijn er twee van belang: A. J. Gercama: over de waardering van fabriekscomplexen aan de hand van Van Gelder in Wormer en H. Smal: over 's rijks groote wegen in de 19e eeuw.

Tevens daar verkrijgbaar het alweer uit 1978 daterende standaardwerk „Monumenten van bedrijf en techniek. Industriële archeologie in Nederland” van P. Nijhof e.a. Van f 59,90 voor f 29,90.

Uit de tijdschriften

Watertorennieuws

Zojuist is no. 3 verschenen van de Nieuwbrief van de Nederlandse Watertoren Stichting (N.W.S.), welke vol staat met actuele informatie over het wel en wee van de N.W.S.

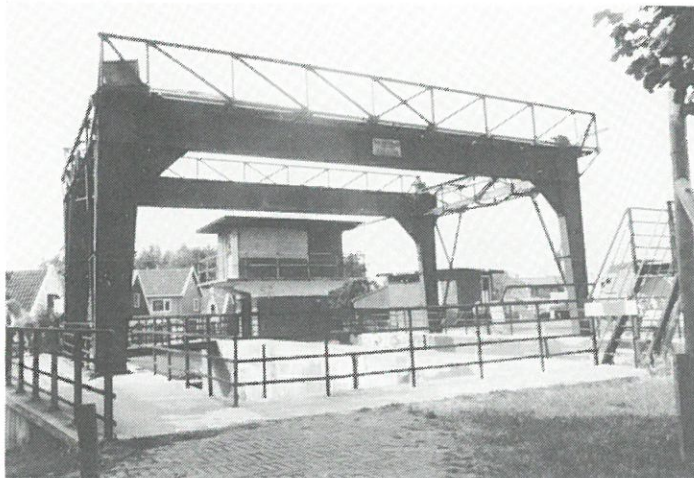
Donateurs van de N.W.S. ontvangen de nieuwbrief gratis, overige geïnteresseerden kunnen een proefexemplaar aanvragen bij het secretariaat van de N.W.S.:

Parallelweg-Zuid 38, 2914 LG Nieuwerkerk a.d. IJssel.

dijk een museale bestemming te geven. De staat waarin het gebouw zich nu bevindt is echter zo slecht, dat men er een nieuw gebouwtje wil neerzetten, waarin de unieke vijzelbemalingsinstallatie een plaats zal krijgen. Het gemaal, met bijbehorend machinistenwoonhuis en houten kolenloods, is op de provinciale monumentenlijst geplaatst.

De Rijk: ook het stoomgemaal „De Boonacker” aan het Oostdijkje, sinds 1983 buiten dienst, krijgt een nieuwe bestemming: kunstenaarsatelier. Met steun van de gemeente zullen de nieuwe bewoners het gemaal terugresteren in de monumentale waterschapsstijl. Helaas moeten de twee oude elektromotoren uit 1917 het veld ruimen, maar een nieuwe bestemming is gevonden: het bedrijfsmuseum van de PEN in Velzen en het elektriciteitsmuseum in Nijkerk.

Bovenkarspel: de Stichting tot behoud van de Overhaal is op zoek naar 3,5 ton voor de restauratie van de elektrische scheepsoverhaal in Broekerhaven. Deze overhaal, in feite een schepenlift, is de laatst overgebleven grote overhaal in Nederland en is als zodanig te beschouwen als een uniek waterbouwkundig object. De elektrische overhaal heeft een belangrijke rol gespeeld in het vervoer van tuinbouwproducten per schip in dit gedeelte van West-Friesland.

Broekerhaven - de Overhaal.

Uitgeest: steeds meer postkantoren worden in hun voortbestaan bedreigd door het reorganisatieproces bij de PTT. Zo ook het postkantoor van Uitgeest aan de Middelweg. Uitkomst bracht hier echter een subsidie uit het fonds stads- en dorpsvernieuwing van de gemeente van f 80.000,-, zodat het uit 1906 daterende, in een Berlagiaanse stijl opgetrokken pand binnenkort wordt verbouwd tot vijf premie-A-woningen.

ZUID-HOLLAND

Gouda: de voormalige sigarenfabriek aan de Vossenburchkade 8 zal waarschijnlijk op de gemeentelijke monumentenlijst worden geplaatst. De monumentale fabriek uit het begin van deze eeuw is nu nog in gebruik bij defensie, maar zal binnenkort zijn functie verliezen.

Arkel: de 19e-eeuwse spoordraaibrug over het Merwedekanaal is in november 1991 vervangen door een nieuw exemplaar.

Den Haag: de uit 1911 daterende Newtonbrug tussen de Conradkade en Suezkade is in oktober 1991 gesloopt.

Delft: het Techniek Museum Delft krijgt 150.000 gulden subsidie van de Europese Gemeenschap voor restauratie van de oude gebouwen aan de Ezelsveldlaan, waarin het museum is gevestigd. Het ligt in de bedoeling de gerestaureerde panden eind 1992 in gebruik te nemen, bij het 150-jarig jubileum van de TU-Delft.

Leerdam: het oude NS-station heeft sinds de bouw van een nieuw eigentijds station een nieuwe bestemming gekregen als „Kunststation”. In het tot galerie verbouwde pand uit 1879 worden sinds twee jaar regelmatig tentoonstellingen gehouden. Tot 21 juli 1992 is hier de tentoonstelling met de toepasselijke benaming „Klei op het spoor” te bezichtigen (keramiekobjecten).

NOORD-BRABANT

Genderen: de molenstichting „Land van Heusden en Altena”, actief in dit meest „Hollandse” deel van de provincie, ijvert voor de verplaatsing en restauratie van een ijzeren Hercules-windmotor, welke in het rivierlandschap van de Bergsche Maas staat bij Genderen. Dit industriële monument is ca. 1900 hier gebouwd, tegelijk met de aanleg van de Bergsche Maas. De windmotor zou een nieuwe plek moeten krijgen bij recreatieterrein „De Aakvlaai” bij Hank.

NIEUWS UIT DE AANGESLOTEN ORGANISATIES

Stichting Bedrijfsmonumenten Midden-Holland (SBMH)

De stichting werkt sinds augustus 1991 aan een groot project: het op kleurendia vastleggen van de belangrijkste bedrijfsmonumenten in haar omvangrijke werkgebied in het „groene hart” tussen de vier grote steden. Dit project zal medio 1992 worden afgesloten. Naar verwachting zullen ca. 1.500 dia's van zo'n 750 objecten en complexen beschikbaar zijn voor lezingen, onderzoek en publicaties.

Nederlandse Gemalenstichting

Vrijdag 10 april vindt de A.B.-vergadering plaats van de Nederlandse Gemalenstichting te Nijkerk, met aansluitend een excursie naar de stoomgemalen „Hertog Reinout” en het „Puttergemaal”.

Inlichtingen: dhr. H. Bouwman (sekr.), Willem de Zwijgerlaan 11, Leiderdorp; tel. 071-894997.

LITERATUURSIGNALERING

Havelaar, J. J.: *De Laakhaven: een beeld van een Haags industrielandchap*. Red. R. W. Spork. Den Haag, Gemeente Den Haag, dienst REO, 1991. 132 blz.; geïll. (VOM-reeks 1991/5). ISBN 907316608X. f 24,50.

Den Haag en het begrip industrielandchap lijken in eerste instantie weinig met elkaar gemeen te hebben. Immers, Den Haag wordt door het overgrote deel van de Nederlanders niet met industrie geassocieerd. Dit en het binnenkort verdwenen zichtbare industrielandchap maken deze publicatie van de Haagse Werkgroep voor Monumenten van Bedrijf en Techniek zo waardevol. Beschreven wordt de ontstaansgeschiedenis van dit gebied, het eerste plan van 1891 tot de voltooiing in 1928 met de petroleumhaven en de exploitatie van het gebied.

De Laakhaven kende een grote diversiteit aan bedrijvigheid. Zo vond men er de beurtvaart/expeditiebedrijven, vemen, metaalindustrie, hout-meubelindustrie, kleding- en reinigungsindustrie. Ook was er het voormalige slachthuis gevestigd.

Veel bedrijven zijn verdwenen en de gemeente werkt aan de herstructurering van dit gebied. Dit laatste maakt documentatie van de nog aanwezige overblijfselen van dit industriegebied zo belangrijk. De werkgroep heeft dit nauwgezet gedaan.

Het boek is zeer ruim en goed geïllustreerd en is een uitstekend voorbeeld voor gemeenten die in feite met dezelfde problematiek te kampen hebben en hun industrieel verleden nog moeten documenteren. Het geheel is een belangrijke bijdrage geworden in de groeiende stroom publicaties op dit gebied.

Den Haag, Laakhavenbrug.

Baars, K. E.: *Varend vervoeren. Van Amsterdam tot Rijn. 100 jaar Merwedekanaal.* Utrecht, Matrijs, 1991. 151 blz., geïll. ISBN 9053450068. f 45,- (geb.).

Het Merwedekanaal is één van de belangrijkste kanalen die in de late 19e eeuw in ons land zijn aangelegd. In 1991 werd het 100-jarig bestaan van deze belangrijke vervoersader op uiteenlopende wijze gevierd, onder meer met de publicatie van dit gedenkboek. Naast de historie van het kanaal zelf wordt ook aandacht besteed aan de vele belangrijke kunstwerken, zoals bruggen en sluizen, waarvan vele exemplaren de komende jaren zullen moeten verdwijnen in verband met technische aanpassingen. Geïnteresseerden dienen zich te haasten; het boek is al bijna uitverkocht!

Smit, F. e.a.: *De droom van Howard. Het verleden en de toekomst van de tuindorpen.* Rijswijk, Elmar, 1991. 298 blz.; geïll. ISBN 9061207991.

Ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het Gemeentelijk Woningbouwbedrijf Amsterdam verscheen najaar 1991 een kloekke paperback (26 x 21,5 cm) over de geschiedenis en achtergronden van de tuindorpen in Nederland. Sinds een ouder standaardwerk uit het interbellum, nu een collectors item, was er geen aktueel overzicht over dit onderwerp meer voorhanden. Het royaal met kaarten, plattegronden, oude en aktuele foto's geïllustreerde jubileumboek voorziet op toegankelijke wijze in deze leemte.

Melle, M. van: *Nirwana aan de Vecht; de initiatieven van cacao-fabrikant Van Houten voor een parkdorp in Weesp*

eind 19e eeuw. Weesp, Gemeentemuseum, 1991. 26 blz.; geïll.

De meeste aandacht van de media gaat altijd uit naar de grote kunstmusea, maar ook in plaatselijke musea worden regelmatig tentoonstellingen gehouden, die de moeite waard zijn. Een catalogus ontbreekt daarbij meestal, maar deze catalogus van de gelijknamige tentoonstelling, gehouden zomer 1991 in Weesp, vormt een plezierige uitzondering. De beperkte oplage is echter bijna uitverkocht, zodat ook hier haast geboden is.

Karssen, C., bewerkt door B. Feis en H. Rutten: *Bodegraven in bedrijf.* Deel 4 van de Midden-Holland in bedrijf-reeks. Alphen aan den Rijn, Repro-Holland, 1991. 100 blz.; geïll.

Na eerdere delen over Gouda, IJsselstein en Woerden verscheen najaar 1991 het vierde deel in de publicatiereeks van de Stichting Bedrijfsmonumenten Midden-Holland, gewijd aan Bodegraven. De Bodegravense journaliste geeft in woord en beeld met historische en recente afbeeldingen een boeiend beeld van bedrijvig Bodegraven. Naast handel en industrie komen openbare nutsvoorzieningen en gemalen aan de orde in deze royale ingenaaide paperback.

Alle delen zijn te bestellen bij de Stichting Bedrijfsmonumenten Midden-Holland, p.a. Mariaplaats 23, 3511 LK Utrecht, tel. 030-343880.

Lambooij, H.: *Een eeuw schipperen; de omstreden kanalisatie van West-Friesland.* Schoorl, Pirola, 1991. 159 blz.; geïll. ISBN 9064551227. f 32,50.

Een qua vormgeving wat ouderwets uitzijnde publicatie, waarin een beeld wordt geschetst van de moeizame wijze waarop na de totstandkoming van het Noordhollands kanaal decennia later een aanvullend netwerk van kanalen werd gegraven in West-Friesland. Het eerste van deze kanalen werd eerst in 1936(!) in gebruik genomen. Nu rest slechts een recreatieve bestemming voor dit eens ambitieuze projekt.

Tekst aangevuld met historische foto's en kaartmateriaal.

Bonte blikken: blikfabricage in Nederland 1800-1900. Red. H. R. Tupan, N. Herweijer e.a. Assen, Drents Museum; Rotterdam, Historisch Museum; Deventer, Speelgoed- en blikmuseum, 1991. 152 blz.; geïll. ISBN 90708-84399. f 31,70.

Naar aanleiding van de gelijknamige tentoonstelling in drie musea is deze catalogus verschenen, die een aardig inzicht biedt in de geschiedenis van de blikfabricage in Nederland gedurende twee eeuwen. De ontwikkelingen in deze bedrijfstak, waaronder de verdergaande mechanisatie en concentratie na de Tweede Wereldoorlog, worden door een viertal deskundigen op dit terrein helder beschreven.

Verder wordt aandacht besteed aan kunst en reclame op blik, de techniek, een overzicht van de Nederlandse blikindustrie en de literatuur betreffende dit gebied.

Rotterdamse autobussen 1928-1968. Klaaswaal, Deboektant, 1991. 84 blz.; geïll. ISBN 9071802655.

Een wat globaal overzicht van de geschiedenis van de auto-bustractie van de RET (Rotterdamsche Elektrische Tram) in de vorm van een fotoboek (ca. 90 zwart-witfoto's).